

FUNDACIÓ CAIXA CATALUNYA

SERT

MIG SEGLE D'ARQUITECTURA 1928-1979

**Demarcación d'Eivissa i Formentera del
COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE LES ILLES BALEARS**

del 22 de juny al 16 de setembre 2007

INFORMACIÓ BÀSICA

Exposició:

Sert, mig segle d'arquitectura

Exposició oberta al públic del 22 de juny al 16 de setembre de 2007

Lloc: COL•LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE LES ILLES BALEARS
Demarcación Eivissa-Formentera
Pere Tur, 3 – Dalt Vila
07800-Eivissa

Telèfon de contacte: 971 39 80 03

Horaris: dilluns i dimarts de 9h a 14h
de dimecres a divendres de 9h a 14h i de 20h a 22h
dissabte i diumenge de 20h a 22h

CRÈDITS

Patrocina

Fundació Caixa Catalunya

Comissariat

Jaume Freixa i Josep Maria Rovira

Organitza

Departament de Projectes Itinerants – Fundació Caixa Catalunya

Disseny del muntatge original

Dani Freixes & Varis Arquitectes

Disseny de l'adaptació del muntatge

ST-ART

Coordinació de la itinerància

Art in Project

Muntatge

Feltrero División Arte

PRESENTACIÓ

L'exposició proposa una aproximació a la figura de Josep Lluís Sert, el més internacional dels arquitectes catalans del segle XX, a partir d'un recorregut per la seva obra dins un espai creat per ell mateix, cosa que permet establir una relació inhabitual entre continent i contingut. Són els mateixos espais de Sert, autònoms i alhora connectats, els que ajudaran el visitant a entendre el recorregut visual també com una planificació conceptual.

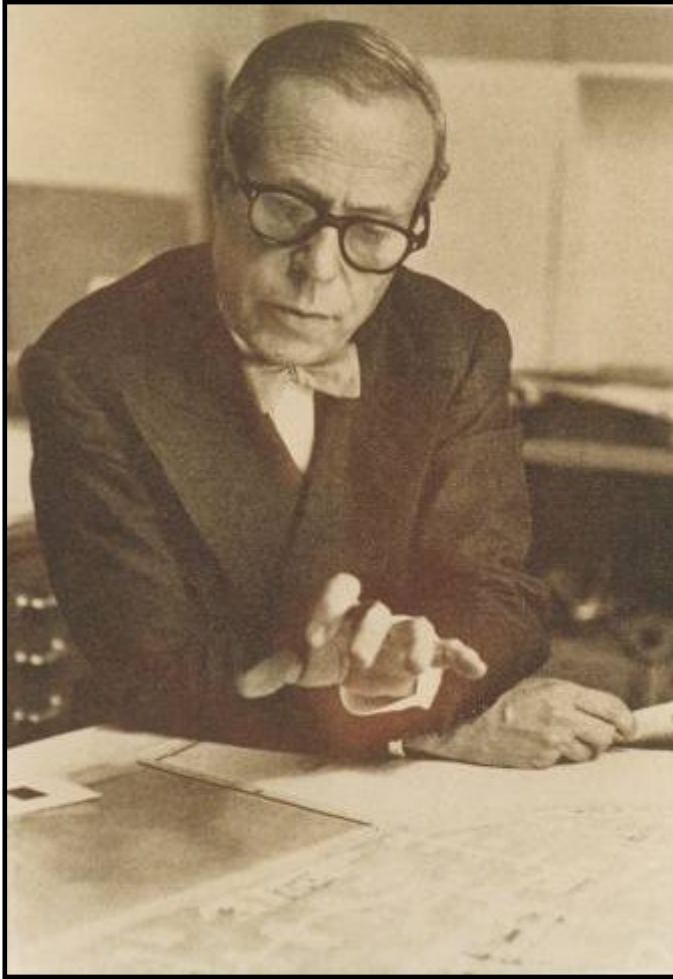
La mostra s'obre amb una evocació biogràfica que introdueix l'espectador a la figura de Josep Lluís Sert mitjançant una sèrie d'objectes (fotografies, obres d'art o records variats) relacionats amb la seva vida, per tal de destacar les seves múltiples facetes, d'arquitecte, urbanista o professor, i la seva forta vinculació al món de les arts plàstiques.

Després d'aquesta introducció s'inicia el recorregut pels treballs de Josep Lluís Sert agrupats al voltant de set projectes, escollits no tan sols per la seva vàlua arquitectònica, sinó també per la seva capacitat d'exemplificar els diversos aspectes del pensament de Sert. Aquests projectes són l'edifici d'apartaments del carrer de Muntaner, a Barcelona; l'ambaixada dels EUA a Bagdad; la casa Sert, a Cambridge; el Holyoke Center, a Cambridge; la Fundació Maeght, a San Pau de Vença; la Peabody Terrace, a Cambridge, i el projecte per a la Roosevelt Island, a Nova York. Cadascun d'aquests projectes es presenta amb una maqueta i un audiovisual realitzats especialment per a l'exposició. Aquestes obres representen la trajectòria professional de Sert, que s'inicia a Barcelona, segueix a Nova York i arriba al moment més important a Cambridge, Massachusetts.

Així, la mostra evidencia com el recorregut vital de Josep Lluís Sert, amb els seus canvis de residència, va influir en el seu pensament i en la seva obra, alhora que l'obra de l'arquitecte català va ser una referència als diversos llocs on va treballar. Com a cloenda de l'exposició es presenten llibres, plànols i cartes manuscrites, entre altres objectes relacionats amb la vida professional de Sert. "Sert. Mig segle d'arquitectura 1928 – 1979" és una exposició per a tots els públics que pot respondre a la curiositat d'un visitant no necessàriament especialista en arquitectura i que permet entendre l'abast i la qualitat d'un pensament en una època molt intensa. Amb motiu de la mostra, s'ha editat un catàleg en tres edicions (català, castellà i anglès), coordinat pels comissaris de l'exposició i amb la participació de nombrosos arquitectes, que comenten l'obra completa de Josep Lluís Sert, així com els seus interessos i la seva participació en organitzacions i móns relacionats amb l'arquitectura.

L'exposició té una especial rellevància per a Caixa Catalunya principalment perquè l'any 1976 el president de l'entitat li va encarregar a Sert un projecte de centre cultural que havia de construir-se al carrer Tuset, a la cantonada amb Avinguda Diagonal. El projecte no es va arribar a construir per un informe desfavorable de l'Ajuntament. Aquest és un dels projectes que s'inclouen a la plaquette que es va editar amb motiu de l'exposició original que es va presentar a La Fundació Miró de Barcelona. A més, també es va editar un catàleg en tres versions (català, castellà i anglès) coordinat pels comissaris de l'exposició, Jaume Freixa i Josep Maria Rovira, i amb la participació de nombrosos arquitectes que han estudiat l'obra completa de Josep Lluís Sert.

INTRODUCCIÓ

Des del començament de la seva vida professional, Josep Lluís Sert entreveu un projecte intel·lectual per desenvolupar: aconseguir que l'arquitectura nova europea, la seva ideologia i les seves propostes sobre la ciutat s'introdueixin a Catalunya. Al mateix temps busca un sentit propi a aquesta manera d'actuar. El troba en l'arquitectura de les illes mediterrànies, blanca, cúbica i sense ornamentació, que per ell és un clar precedent del que es fa a Europa. L'adveniment de la Segona República és un teló de fons que facilita renovacions socials i programes per augmentar els serveis de la societat catalana: biblioteques, escoles, hospitals, habitatge obrer són el reflex que hi ha coses que van canviant en una ciutat industrial, obrera i que serà capital quan aconseguixi l'Estatut d'Autonomia.

L'exili de 1939 posa Sert en una situació semblant en un continent llunyà. *Can Our Cities Survive?* és el llibre que Sert publica per difondre la doctrina dels CIAM (Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna) als EUA. És, però, a l'Amèrica Llatina on Sert, amb el seu soci Paul L. Wiener, pot aplicar, amb un fort sentit autocrític, els principis de l'urbanisme racionalista en una sèrie de projectes de ciutats que no s'arriben a definir mai per culpa de l'agitació política i de les condicions de la guerra freda.

El 1953 el nomenen degà de l'Escola d'Arquitectura de Harvard, se'n va a viure a la ciutat de Cambridge, MA, i s'hi associa amb Huson Jackson, amb qui comparteix estudi professional per redactar i construir els projectes que les institucions universitàries nord-americanes li encarreguin. El clima de renovació urbana que impera als EUA al final dels anys seixanta fa que els arribin encàrrecs de gran envergadura que permeten buscar una nova fusió i un nou diàleg entre arquitectura i ciutat. Alguns dels seus darrers projectes els dibuixa o construeix a Catalunya. Un retorn que deixa entreveure que les seves idees no han deturat el seu camí. La seva trajectòria és sempre oberta i no presenta indicis d'envelliment.

COMISSARIS

Jaume Freixa

Va començar a treballar a l'oficina "Sert, Jackson and Associates" el mes de març del 1969, dos anys després de finalitzar els seus estudis d'Arquitectura a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. A l'oficina va desenvolupar diversos projectes arribant a ésser responsable de projectes europeus. Vinculat estretament a Sert, va continuar treballant amb ell quan va retornar a Barcelona el 1979. És autor del llibre "Josep Lluís Sert", la primera edició en espanyol de l'obra sertiana completa. També la seva tesi doctoral, Premi Extraordinari de la Universitat Politècnica de Catalunya, estava dedicada a l'obra de Sert, en aquest cas a la seva obra a Amèrica. El 1997, va ser comissari de l'exposició "Sert i la Mediterrània" patrocinada pel Ministeri de Foment i pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Viu a Barcelona i és professor de Projectes d'Arquitectura a la Universitat Politècnica de Catalunya (Escola tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès). En l'exercici de la seva professió ha realitzat l'ampliació del Museo d'Art Modern de Céret, a França; tres escoles; les dues ampliacions de la Fundació Joan Miró, de Barcelona, i un grup de vivendes adosades per a professors de la Universitat Autònoma de Barcelona. És vicepresident del Patronat de la Fundació Joan Miró.

Josep M. Rovira

Finalitza els seus estudis d'arquitectura l'any 1969. És catedràtic d'Història de l'Arquitectura a l'ETSAB. Va estar director del Departament de Composició arquitectònica entre el 1996 i el 2002. Ambdues unitats pertanyen a la UPC. Actualment és el director del Programa de Doctorat "Teoría y Historia de la Arquitectura" i del Programa de Master "Historia, Arte, Arquitectura, Ciudad" que s'imparteixen a l'ETSAB. A més, ha impartit conferències, en l'àmbit nacional i internacional i participat en taules rodones i seminaris. Ha estat redactor de la revista "Carrer de la Ciutat" i fundador i redactor de la revista "3ZU", i ha publicat articles sobre arquitectura a "Cuadernos de Arquitectura" del COAC, "Files" de la Architectural Association, "Casabella", "L'Architecture d'Aujourd'hui", "L'Avenç", "On", etc.

Llibres publicats, entre d'altres:

- "La arquitectura catalana de la modernidad" UPC, 1987
- "Viena, sueño y realidad" COAM, 1987
- "Leon Battista Alberti" Stylos, 1988
- "Leon Battista Alberti" Selección de textos. Península, 1988
- "Otto Wagner. La arquitectura de nuestro tiempo" El Croquis Editorial, 1993
- "Raimon Duran i Reynals" Generalitat de Catalunya, 1995
- "Urbanización de Punta Martinet" COAA, 1996
- "Sigfried Giedion. Escritos escogidos" Colección Arquitectura, Murcia, 1997
- "Renacimiento y Arquitectura. El palacio de la Generalitat" UPC, 1998
- "La tradició renovada. Arquitectura dels anys 30 a Barcelona" COAC, 1999
- "José Luis Sert" Electa, 2000 "José Antonio Coderch" COAC, 2000
- "El edificio de la Cooperativa Obrera La Fraternitat". Ajuntament de Barcelona, 2001
- "Reflexiones Mies. El Pabellón Alemán de 1929" Triangle Postals, 2002
- "Desde Barcelona. Arquitecturas catalanas 1958 – 1975" COAC, 2002

BIOGRAFIA BREU

JOSEP LLUÍS SERT i LÓPEZ

1902

Neix l'1 de juliol a Barcelona.

1923

Estudia a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

1927

Viatja a París on s'interessa per les publicacions de Le Corbusier.

1929

Diploma d'arquitecte. Es trasllada a París i treballa al taller de Le Corbusier. Assisteix al CIAM II a Frankfurt.

1930

Participa en l'organització del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània).

1931

Assisteix al CIAM III a Brussel·les. El GATCPAC treballa en projectes per a la Generalitat de Catalunya.

1932

El GATEPAC es constitueix a Saragossa a nivell nacional, passant a ser la secció espanyola del CIRPAC (Comité International pour la Résolution des Problèmes d'Architecture Contemporaine), branca executiva dels CIAM (Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna).

1933

Inici del Pla Macià de Barcelona, amb Le Corbusier i Pierre Jeanneret. Assisteix al CIAM IV a Atenes.

1937

Dissenya i construeix amb Luis Lacasa el pavelló espanyol a l'Exposició Internacional de París. Assisteix al CIAM V a París.

1938

Es casa amb Ramona Longás (Monxa). Al front mor el seu soci Josep Torres-Clavé.

1939

Fi de la Guerra Civil espanyola. Es declarat inhàbil per a l'exercici de la seva professió. Es trasllada als EUA i viu a Nova York.

1941

Publica Can our Cities Survive?, sobre el CIAM IV. Walter Gropius el convida a donar un cicle de conferències a Harvard.

1943

Dóna conferències a les universitats de Columbia, Princeton i Harvard.

1944

Professor a la Universitat de Yale.

1945

Funda Town Planning Associates (TPA) amb Paul Lester Wiener i Paul Schulz.

1947

President dels CIAM.

1949

Assisteix al CIAM VII a Bergamo.

1951

Es converteix en ciutadà dels Estats Units. Assisteix al CIAM VIII a Hoddesdon.

1952

Publica The Heart of the City, amb Jacqueline Tyrwhitt i Ernesto N. Rogers.

1953

Assisteix al CIAM IX a Aix-en-Provence. Degà a la Graduated School of Design de Harvard i Cap d'Estudis del Departament d'Arquitectura.

1954

Obra oficina a Cambridge.

1956

Assisteix a l'últim CIAM a Dubrovnik.

1958

Finalitza la seva participació a la Town Planning Associates. Crea Sert, Jackson and Gourley amb Huson Jackson i Ronald Gourley.

1960

Publica amb James Johnson Sweeney el llibre Antonio Gaudí.

1963

Ronald Gourley abandona l'oficina, que passa a anomenar-se Sert, Jackson and Associates.

1969

Es jubila com a Degà i professor de Harvard. Es nomenat Professor emeritus i Doctor honoris causa a Harvard.

1970

Doctor honoris causa per la Universitat de Boston. Reb la Medalla i la Càtedra honorífica d'Arquitectura Thomas Jefferson.

1976

Reb la Medalla d'Or de l'Académie d'Architecture de França.

1983

Mor el 15 de març a Barcelona.

PREMIS

1970

Medalla i Càtedra honorífica d'Arquitectura Thomas Jefferson.

1976

Medalla d'Or de l'Académie d'Architecture de França.

1981

Medalla d'Or de l'Arquitectura.

PREMIS

1970

Medalla i Càtedra honorífica d'Arquitectura Thomas Jefferson

1976

Medalla d'Or de l'Académie d'Architecture de França

1981

Medalla d'Or de l'Arquitectura

1a ETAPA: BARCELONA. 1928 - 1939

Sert obté el títol d'arquitecte el 10 d'agost de 1929. El darrer any de la seva vida d'estudiant ha estat agitat. El maig de 1928 ha vingut Le Corbusier. Amb els del seu curs, Riudor, Illescas, Feu, Uribe, Carrasco, Blasco i algun més, a mitjan juliol d'aquest mateix any emprèn un viatge iniciàtic per Europa. París, Viena, Dessau, Stuttgart i Berlín són parades obligatòries. Després treballa a l'estudi del mestre suís. A la tornada aconsegueix d'organitzar una exposició desafiadora de l'arquitectura oficial que hi havia a Montjuïc. Enllesteix el seu primer encàrrec. Torna a l'estudi de la Rue de Sèvres i amb els seus amics Pierre Jeanneret i Charlotte Perriand va al CIAM de Frankfurt, on coneix Giedion i Gropius, entre d'altres, i pren nota de coses que li obren els ulls. Déu n'hi do! Participa en la fundació del GATCPAC i del GATEPAC, treballa per fer una revista d'opinió i comença a traçar els seus plans: aconseguir que l'arquitectura moderna entri a Catalunya, resoldre els mals de la ciutat amb una planificació racional, enunciar que no acceptarà a ulls clucs les coses que arriben d'Europa, perquè les especials condicions culturals i climàtiques del país tenen molt a dir en aquest procés.

Aconsegueix que el CIRPAC del 32 es faci a Barcelona, quan la República ja és un fet i sembla que els podrà ajudar. Amb els seus correligionaris presenta el Pla de la Diagonal i el de la Ciutat de Repòs i de Vacances. Poc temps després arriba el Pla Macià. Mentrestant s'enamora de Ramona Longas, Moncha. Assisteix al CIAM de Brussel·les i pren part molt activa en el d'Atenes. Es fa conèixer dels cercles avantguardistes. Dissenyava cases unifamiliars i edificis d'apartaments i no refusa projectes quasi insignificants, com ara les quadres del mas Juny, la Boite d'Argent i un àtic al carrer de Provença. Es compromet amb l'ideari d'Esquerra Republicana i amb les seves voluntats socials. Sanitat i educació formen part d'aquest programa i Sert no perd cap ocasió d'ocupar-se d'algun d'aquests edificis o de presentar-se a algun concurs. Descobreix que a Eivissa l'arquitectura és blanca, cúbica i sense ornaments i, en un moment de crisi dels ideals contemporanis, reivindica aquest origen per decantar posicions. Continua amb els seus manifestos en forma d'edificis que donen contingut a la complexitat de la seva formació: les casetes de cap de setmana a Garraf apareixen poc temps després d'haver experimentat i deixat estar la caseta desmuntable a la platja. La composició i els traçats reguladors continuen ocupant-lo, al costat d'una altra classe de manifestos: el 26 de desembre de 1935 surt a *Octubre* un text de la Comissió Organitzadora de l'Associació Intel·lectual per la Defensa de la Cultura. El signen, entre d'altres, García Lorca, Margarita Xirgu i Josep Lluís Sert.

Es fa amic de Miró, Calder, Gomis i Prats i s'implica en ADLAN. El seu origen social i un encàrrec inventat fan que se n'hagi d'anar algunes setmanes després d'haver esclatat la guerra, per bé que la història oral diu que el 18 de juliol era al Palau de la Generalitat, fusell a la mà. Ja a París, continua amb la hiperactivitat d'abans. Treballa en el pavelló de la República, en el Comissariat de l'Art Català i en el Pavelló dels Temps Nous de Le Corbusier i participa en el CIAM VI i en les reunions dels CIRPAC, alhora que recopila el material d'Atenes per escriure el primer tractat de la ciutat funcional. No tindrà temps de fer gaires coses més. A París, el primer dia d'octubre de 1938 es casa amb Moncha. Els testimonis de boda són Joan Miró i Pierre Jeanneret. A final de desembre es trenca una cama i no té diners per pagar-se la radiografia. A París ha anat rebent cartes de Giedion i de Gropius que el reclamen als EUA. El 26 de gener de 1939 l'exèrcit feixista entra a Barcelona. El mes de març Sert i Moncha són a l'Havana, on adquireixen una falsa nacionalitat. Aviat embarcaran cap als EUA. Sert s'hi emporta una maleta que conté un material preciós. El viatge, de moment, ha acabat.

Josep Maria Rovira

2a ETAPA: NOVA YORK. 1939-1959

Stamos Papadakis va ser la primera persona coneguda que Sert i Moncha van trobar a Nova York. Era el 26 de juny de 1939. Després de viure un temps a casa dels Calder, el setembre els trobem instal·lats a l'Hotel Van Rensselaer, a la 17E, 11 Street. Des de l'arribada als EUA, Sert comença a desplegar la seva activitat en quatre àmbits: la docència, la pràctica professional, la possibilitat de fundar un grup CIAM nord-americà i la redacció del text sobre la ciutat funcional, publicat el 1942 amb el títol *Can our Cities Survive?* Gropius li facilita els primers contactes amb universitats nord-americanes, on pronuncia conferències sobre les idees europees d'arquitectura i urbanisme. No sabem si a París havia conegut o no l'arquitecte d'origen alemany Paul Lester Wiener, responsable del pavelló americà del certamen de 1937, proper al de la República, dissenyat per Sert. Le Corbusier li envià una carta a Nova York en què li recomanava de presentar-se a l'oficina que Wiener regentava al carrer 42. D'una manera o una altra es van trobar. Aviat es van entendre i no van trigar gaire a fundar la Town Planning Association, amb Paul Schulz i uns quants enginyers, entre els quals Elwyn E. Seelye. I començaren els viatges a l'Amèrica Llatina i el treball per a l'US War Department. El viatge tornava a ser el vehicle amb què Sert construïa el seu edifici intel·lectual i professional. El Brasil, el Perú, Colòmbia, Veneçuela i Cuba constitueixen un rosari de possibilitats per desenvolupar les seves idees sempre canviant sobre la ciutat funcional, que buscarà adaptar-se a les condicions de l'indret on s'hagi de pensar. Les circumstàncies polítiques i culturals, però, malmetran totes les possibilitats o les deixaran molt tocades. Massa ordre per a uns mons tan convulsos i aliens que havien de suportar la planificació com una cosa imposada. Tècnica excessiva per apuntalar els programes imperialistes, sempre sota sospita. El projecte per a les Ratio Structures permet a Sert observar continuïtats entre els postulats de la construcció en sec que l'havien fascinat a l'Europa dels anys trenta. Ara la cosa anava de debò, sense enunciats ni proclames, però no pas amb menys ideologia. La necessitat dels temps de guerra evidencia el triomf de l'avantguarda.

El 1947, quan ja viu al seu apartament del carrer 59, assisteix al CIAM de Bridgwater, on l'anomenen president. Els congressos comencen a ser famosos i els participants augmenten d'una manera alarmant. Progressen fins al de Hoddesdon de 1951 i després inicien una crisi coneguda. Sert ha reeixit a sortir de l'esquematisme de la ciutat funcional: la unitat veïnal, el centre cívic i el cor de la ciutat palesen aquests camins que sempre va pensar com una continuïtat estricta de l'actitud dels anys trenta cap a la ciutat moderna. Sert aconsegueix fer-se la seva primera casa. Locust Valley, Long Island. El 1946 ha tornat, per circumstàncies familiars, a Barcelona. Hi ha alguna relació directa entre aquests dos fets. El futur, si existeix, és a Nova York. Instal·lar-s'hi és un gest amb què Sert es vol convèncer a ell mateix que això de viatjar constantment pot tenir un port segur. Ara: una cosa són els projectes i una altra l'atzar o les circumstàncies. El 1953, després de les pressions de Gropius i Belluschi, Sert és nomenat *dean* i *chairman* de l'escola d'arquitectura de la Universitat de Harvard. Haurà de mudar-se de Nova York a Cambridge, prop de Boston, Massachusetts. Comença a rebre encàrrecs, per mediació de Belluschi, del Foreign Service Building Commission. Degué ser cansat viatjar tan sovint entre Cambridge, Nova York i l'Amèrica Llatina amb l'encàrrec docent a coll i alguns projectes que començaven a venir de la pròpia universitat. El 31 de març de 1959 Paul Lester Wiener anuncia que la Town Planning Association està liquidada definitivament. Una data que, més o menys, coincideix amb la liquidació d'una altra situació en què Sert havia bregat des de jove, els congressos CIAM. Mons que acaben. Quan passa això, Sert ja viu a la seva casa de tres patis, plantejada com una possibilitat de seriació, closa al seu entorn. Un manifest enfront de la casa jardí nord-americana, encara que situada al seu ventre mateix. Des de 1930, a Brussel·les, que no li agradava i ara ho fa evident. Sembla que el viatge no podrà continuar.

Josep Maria Rovira

3a ETAPA: CAMBRIDGE. 1956-1980

La vida de Sert deixa de ser errant un cop instal·lat a Cambridge. Acabats els CIAM i els peregrinatges per l'Amèrica Llatina, la seva existència és la d'un exiliat estable, en qui confien les institucions dels Estats Units. Li demanen d'organitzar la ciutat on passarà la resta dels seus dies. I aquesta vegada les seves propostes tenen èxit. La ideologia arquitectònica brinda al capital una via de sortida dels endarreriments que els campus universitaris presenten. I Sert esdevé un encantador de serps que dota Cambridge d'edificis camaleònics. Especialistes a transvestir-se per adaptar-se a les seves preexistències ambientals, el Holyoke Center, el drac gris que les mentalitatss conservadores de Harvard no van voler acceptar mai, i tants altres que analitzem inauguren una nova manera de fer en què sembla que l'arquitectura s'ha endolcit. La seva radicalitat també pretenia ser exemplar i aspirava a continuar les lliçons de les avantguardes.

I en aquest temps, l'exiliat ara de luxe decideix tornar. Ja ho pot fer perquè la justícia espanyola no el persegueix. Mai a Barcelona, on no té gairebé ningú que l'interessi, sinó a la seva estimada Eivissa, on uns quants amics dels temps heroics o hi viuen o la visiten sovint. Una malenconia eloqüent. El Mediterrani també l'havia cridat en temps d'immediata postguerra, quan dissenyà l'estudi de Miró o la Fundació Maeght. I a Eivissa tornarà com abans a ser exemplar enfront del procés de destrucció sistemàtica que l'illa suporta. A trenta anys havia extret lliçons, a seixanta present el pitjor mentre participa en marxes a favor dels drets dels negres o signa manifestos contra la guerra del Vietnam, continua obstinat a publicar congressos i llibres sobre els problemes de les ciutats i a Harvard el contesten.

Els encàrrecs es multipliquen a gran velocitat en la firma que comparteix amb Huson Jackson i d'altres al 44 de Brattle Street, Cambridge, i amenacen de desbordar-lo. És clar que ara l'apostolat és gairebé inexistent i la professionalització una urgència que fa que la reflexió es traslladi al projecte i les rendes passades siguin un material preciós. Arriben les grans ocasions gràcies a l'admiració que li professava Edward J. Logue, impulsor bàsic de la Urban Development Corporation. El grup de Riverview a Yonkers i les actuacions a Roosevelt Island són alguns d'aquests moments culminants de grans possibilitats professionals que els portaran a ser requerits per a concursos i nous projectes. Molts es quedaran entre els plànols del seu arxiu, però seran testimoni de la seva gran activitat fins al final, on comencen a aparèixer els símptomes del cansament que la professió reclama per ser productiva.

A les cases Blajot i Fernández Ordóñez i a la dibuixada per a una caixa d'estalvis catalana, Sert resorgeix. La primera és una expressió clara de la seva voluntat de continuar investigant malgrat l'edat. La segona, un manifest que encara insisteix a oferir nous discursos des de tanta experiència acumulada. La greu malaltia de Moncha presideix els darrers anys de la seva vida. Renaixement i crueltat del pas del temps van de bracet.

Josep Maria Rovira

PROJECTES EXPOSATS DE LA 1a ETAPA

BARCELONA. 1928 - 1939

Hotel a la platja. Amb J. Torres. Projecte.1928

L'Associació d'Arquitectes de Catalunya convoca un concurs obert als estudiants d'Arquitectura. Sert i Torres Clavé, amb la col·laboració de J.B. Subirana proposen un petit hotel de deu habitacions. La disposició asimètrica del conjunt, l'ús de finestres corregudes, les dobles alçades del vestíbul, la coberta plana, tot representa un exercici de demostració d'aprenentatge d'un nou llenguatge.

Ciutat d'estiueig. Amb J. Torres. Projecte. Costa de Llevant. 1929

Aquest projecte de nou poble per a l'estiueig se suposava situat a l'actual Platja d'Aro. Un traçat amb dos eixos perpendiculars ordena un programa que inclou hotels i habitatges de lloguer, un casino, club nàutic, sala d'espectacles etc, i serveis, com estació de ferrocarril, ajuntament i mercat. S'exposà el 13 d'abril de 1929 a les Galeries Dalmau en la mostra "Arquitectura Nova", en part coordinada pel mateix Sert.

Edifici d'habitatges de lloguer. Rosselló, 36. Barcelona.

Aquest va ésser el primer edifici projectat per Sert com a arquitecte. En un solar de propietat familiar i d'acusada fondària assaja la solució fins llavors inèdita de quatre pisos per replà. En total 26 pisos de 63 m² útils. També proposa una entrada amb porxo obert pel costat dret, apte per a vehicles que anirien a uns tallers previstos en l'interior de l'illa. Aquest porxo havia de desdoblarse quan es fes l'edifici simètric també previst al costat. El tractament neutre de l'exterior amb dues façanes idèntiques - contra la tradició de l'eixample- i l'ús d'elements idèntics als d'altres exemples europeus demostren que Sert està al corrent de les tendències d'habitatge social del moment.

Casa Duclós. Ceán Bermúdez, 5. Sevilla. 1930

Sert construeix aquesta casa de 160 m² en tres plantes i soterrani dins d'una parcel·la de 500 m². Una rígida estructura metàl·lica configura un rectangle dins el qual es fan buidats de manera que en alguns llocs, com la façana sud, els pilars queden exposats. Altra vegada les finestres corregudes, les baranes de tubs, el finestrament metàl·lic i les parets blanques revelen els fonaments *corbusierans* que fan moderna aquesta casa.

Casa Galobart. Travessera de Dalt, 102. Barcelona.

Es tracta en realitat de l'ampliació d'una casa a la Travessera de Dalt. Per assegurar la unitat de la façana que mira al jardí Sert feu passar per davant la façana antiga un balcó i una tribuna. El projecte conegué dues versions que es publicaren barrejades a la revista A.C. El joc de rampes i balcons exteriors i interiors, com el de la biblioteca oberta a la sala d'estar, evocuen episodis de les Villes Savoie, Cook i Stein de Le Corbusier, les anomenades "machines á vivre".

Cases a Cala Blanca. Projecte. Eivissa. 1932

De les sis variants estudiades per a Eivissa, el tipus 2 amb 72 m² és el que es representa al fotomuntatge amb una persona i, sota el porxo, uns cactus, la planta escultòrica i "abstracta" per excel·lència. Els volums cúbics definits pels murs de pedra encalats amb finestres petites, que insinuen pel darrere i els costats una identificació amb el món rural illenc, deixen pas a un gran porxo esbatanat, fruit de l'estructura amb pilar de ferro, que es resta vist com a testimoni -també amb la *chaiselongue* de Corbusier i Perriand- d'una modernitat que es vol afí a les tradicions vernacles de la Mediterrània.

Pavelló desmuntable per a exposicions d'art. Projecte.

Primer intent, no executat, de relació de Sert amb l'Art. Un modest pavelló desmuntable per a l'Exposició de Primavera de 1932 que s'havia de resoldre en un dia obliga a fer servir recursos rabiosament moderns: barres estàndar de ferro, tauler contraplacat, uralita i suro. La pressa de l'encàrrec sembla dominar també la proposta de recorregut per les sales-passadís on cap espai ens invita a aturar-nos. Però el pavelló és un reclam també contra la manca d'espais d'exposició i a favor de la difusió amb mitjans senzills de la cultura per tot el territori.

Grup Escolar. Projecte. Av. del Bogatell, Barcelona.

L'admirable política d'escolarització empresa per la República va furnir als membres del GATPAC una ocasió immillorable per introduir la modernitat arquitectònica en les construccions escolars. Aquest edifici havia d'emplaçar-se en un solar triangular i Sert el resolgué amb brillantesa com quatre cossos arrengrats. Al mig hi trobem l'aulari servit per un passadís lluminós en dues plantes que conté en planta baixa l'entrada, la cuina, els menjadors i uns tallers. Al seu costat, el bloc de rampes i serveis i a l'extrem SO un cos girat que conté de baix a dalt: vestuaris i porxo, gimnàs, sala d'actes i terrassa. En col·laboració amb pedagogs es va estudiar diverses ordenacions del mobiliari dins de les aules.

Habitatges Pilot per al Comissariat de la Casa Obrera. Amb J.B. Subirana i J. Torres. Sant Andreu, Barcelona.

Aquests 10 habitatges construïts pel Comissariat de la Casa Obrera de la generalitat de Catalunya a l'avinguda Torres i Bages de Barcelona tenien una superfície útil de 70 m² i un jardí de 16.3 m². Representaven l'assaig d'unes mides i un sistema (el dúplex) que els arquitectes aplicarien al cap de poc temps en una agregació en alçada: la casa bloc.

Joieria Roca. Amb A. Bonet. Pg. de Gràcia, 18, Barcelona. 1933

Aquesta botiga situada en un xamfrà molt cèntric de l'Eixample hagué d'adaptar-se a una forma irregular. Per això calgué estintolar diverses parets de càrrega interiors i la totalitat de la façana introduint jàsseres i pilars de ferro. La superfície alliberada es transformà en una lluminosa doble faixa de blocs de vidre i de finestresaparador.

Casa Baró. Projecte. Sant Andreu de Llavaneres.

Domènec Baró Mas era membre del Comissariat de la Casa Obrera com a representant dels patrons. La seva casa a Sant Andreu de Llavaneres tenia tants trets mediterranis –terrasses, porxos, la base aixecada damunt murs de pedra, volums cúbics, etc, com moderns, potser perquè Sert anava allunyant-se de la “màquina d'habitar” per adoptar una arquitectura “sense estil” i sense temps.

Casa Bloc. Amb J. B. Subirana i J. Torres. Passeig de Torres i Bages, 85- 105. Barcelona.

Aquest edifici de 207 habitatges tipus dúplex estava projectat des d'abril de 1933 però no s'acabà fins a 1937. El bloc està format per la superposició de tres rengles de “cases” del tipus pilot de 70 m² útils damunt d'una planta baixa dedicada a botigues i equipaments. L'adopció d'estructura metàl·lica alliberà les parets laterals de les cases i permeté encaixar 3 dormitoris per cada front de façana que se situen en la planta alta del dúplex, mentre que la planta inferior es manté amb dos estatges. Els nuclis d'escales són a les cantonades, reforçant visualment les arestes d'aquest gran prisma plegat segons el model *á rédents* conegut dels del s. XIX i postulat per Le Corbusier en els seus projectes de Ciutats Ideals de 1922 i 1935. Les imatges de passadissos i escales són posteriors a la rehabilitació dirigida pels arquitectes **Jaume Santmartí i Raimon Torres** l'any 1996.

Hotel a Eivissa. Projecte.

Aquesta perspectiva és l'únic dibuix que ens ha arribat d'aquest hotel davant la platja que havia de situar-se a Eivissa i que es esmentat en diverses cartes. És molt semblant a l'Hotel proposat per a la Ciutat de Repòs i Vacances l'any 1934 i, de fet, aquest dibuix il·lustrava un article sobre "Hoteles standard fácilmente ampliables". En resum, una imatge sense rels, però altament racional.

Llar d'infants desmuntable. Projecte.

Es tracta d'una petita edificació on tan els espais principals (aules i galeria) orientats a sud com els auxiliars, a nord, segueixen amb alguna dificultat la modulació imposada per sistema constructiu patentat(*) basat en peces prefabricades de ciment armat i estructura mixta d'acer i fusta. Sense relació possible amb un lloc, almenys es garanteix el principi higiènic de contacte amb el sol i l'aire lliure. (*) patent a nom de Antoni Diez Sala O.E.P.M. 1933

Caseta desmuntable. Amb J. B. Subirana i J. Torres

Fabricar cases en sec, com si es tractés de muntar peces d'una màquina, era una de les aspiracions de l'avantguarda dels anys vint per demostrar la capacitat de l'arquitectura d'integrar-se en els nous temps mecanitzats. Sert i els seus socis del GATPAC varen dissenyar un prototipus per a instal·lar-lo a la Ciutat de Repòs i Vacances. L'any 1933 en varen construir una a Castelldefels que utilitzaven ells mateixos.

Dispensari Central Antituberculós. Amb J. B. Subirana i J. Torres. Ptge. St. Bernat, 10. Barcelona.

Encomanat per la Generalitat de Catalunya el març de 1933 com a part de la lluita contra la malaltia que feia estralls de manera especial al Districte Vè de Barcelona, té un programa dual: una part dedicada a l'atenció i cura de la malaltia i l'altre que era seu de la "Lluita Antituberculosa de Catalunya". L'edifici sembla, amb la seva planta en "L" tancada pel pavelló del porter, voler donar l'esquena al barri malsà i protegir als seus interns. Bloc de vidre i finestram metàl·lic, ceràmica esmaltada, estructura de ferro amb pilars vistos en planta baixa, son trets que busquen el diàleg entre la modernitat arquitectònica i l'ambient mediterrani.

Hospital Comarcal Tipus de 100 llits. Amb J. B. Subirana i J. Torres. 1934. Projecte.

En el mateix context, Josep Dencàs, conseller de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat encomana als mateixos autors un projecte d'hospital que es pugui repetir en tots els llocs on calgui per erradicar la tuberculosi. Una estructura modulada i vista en façana i unes grans superfícies de vidre permeten terrasses a l'aire lliure per a la cura.

Casernes per a la Unitat d'Infanteria. Amb J. B. Subirana i J. Torres. Projecte. El Poblenou, Barcelona.

Per encàrrec de la conselleria de Governació de la Generalitat, s'encaren aquesta vegada al problema de projectar habitatges de programes diferents, despatxos i cos de guàrdia per a allotjar els efectius de la Guàrdia Civil a Barcelona. Adopten un esquema en "pinta" que permet dedicar un bloc a cada funció i deixar entre ells patis que assegurin ventilació, llum i espais de joc privat, quan cal. L'aspecte de "maquina d'habitar" que agafa el conjunt prové de la seva volumetria pura. Llisa i abstracta, que recull les doctrines del CIAM III de Brusel·les de 1930 al qual va assistir Sert i encaixa també amb l'ambient repressiu del "Bienni Negre". Una coincidència no desitjada.

Cases per al cap de setmana. Amb J. Torres. Garraf.

Situades en un solar propietat de la mare de Sert, les casetes de cap de setmana representen la oportunitat de construir un manifest dels integrants del "grup llatí" que s'afanyen a buscar rels pròpies quan la causa de l'arquitectura moderna s'havia perdut a Alemanya i a la URSS. Sert es

va ocupar de difondre aquest ideari partint de la noció d'una arquitectura "sense estil ni arquitectes" que havia observat a les cases de pagès d'Eivissa. Volums purs, blancs, sense ornament i que podien créixer quan ho demanessin les necessitats, eren interpretats com "origen" d'allò modern. El programa d'habitatge mínim que l'avantguarda radical proposava és l'altre element que inspira la distribució dels tres tipus dissenyats.

1935

Grups escolars del Convent (Av. Vicenç Ros, 2) i el Pontarró (casa Carreres). Martorell.

La construcció d'escoles era una altre punt fort del programa de la Segona República: Els bons contactes de l'Ajuntament de Martorell amb el Govern de Lerroux varen facilitar la concessió de crèdits per la construcció de dos Grups Escolars en els quals Sert va treballar en terrenys de topografia difícil tot continuant la seva recerca pacient vers una arquitectura moderna.

Parvulari. Projecte. Viladecans.

L'arquitectura escolar era del màxim interès per a Sert. Li permetia explorar els nous espais per a millorar la instrucció dels més petits i donar forma a nous programes. S'organitzà una exposició d'arquitectura escolar alhora que des de la revista A.C. es difonien les darreres idees.

A Viladecans es tractava d'edificar un parvulari en els jardins de la Torre Modolell on es troba també l'Ajuntament de la vila. El projecte s'allargà molt degut a canvis polítics locals. Sert proposa un cos amb dues aules i tots els serveis, fa servir materials locals i planta al davant un porxo fet amb voltes a la catalana.

Local per a la Unió de Cooperadors. Amb J. Torres. Rambla Casas, 152. Gavà.

Sert i Torres segueixen el programa de cooperatives que tan havien arrelat a Catalunya en la segona meitat del s. XIX. L'empresa Roca on treballaven la majoria dels integrants de la cooperativa de Gavà col·laborava intensament amb els membres del GATPAC i s'anunciava en cada número de la revista A.C. Els arquitectes utilitzen elements que els identifiquen: volum net, baranes de vaixell i base de pedra.

Pavelló Escolar. Can Nadal, s/n. Arenys de Mar.

Forma part d'un projecte de remodelació de l'antic hospital de Ca'n Xifré. L'accés a l'edifici s'efectua pel darrere a través d'un cos central de serveis que dona al vestíbul de separació entre dues aules cobertes amb voltes a la catalana. També hi ha una escala que comunica amb un passadís subterrani. El volum descansa en un basament de pedra. S'hi poden endevinar influències de l'arquitectura racionalista italiana en aquest edifici inaugurat en plena guerra civil. Sert estava en contacte amb els organitzadors del Triennale de Milà i els italians publicaven a la revista A.C.

Hospital per a Tuberculosos HT 400. Amb J. Torres. Projecte. Barcelona.

Inspirat en els principis de la helioteràpia com a tractament antituberculós s'havia de situar a Collcerola. El projecte s'organitza a partir del model dels grans *medical centers* americans i pren com programa els primers santoris antituberculosos del Centre d'Europa. Dues façanes ben diferents segons l'orientació, una esglaonada per formar terrasses, i un cos baix de serveis cobert amb voltes situen l'edifici dins el seu territori i expressen alhora la funció sense timidesa.

Pavelló de la República. París. Amb L. Lacasa. 1937

Exiliat a la capital francesa, Sert té l'oportunitat d'aixecar un edifici que amb el temps ha esdevingut un mite. El Guernica de Picasso, la font de mercuri de Calder i el "pagès català" de Miró, aquell modest bloc amb estructura metàl·lica vista i pintada de vermell, tancaments de fibrociment i un pati cobert amb una gran vela, les escultures d'Alberto i J.Gonzalez, tots junts eren icones de la resistència de la República màrtir.

PROJECTES DESTACATS D'AQUESTA ETAPA

Edifici d'apartaments

1929

Muntaner, 342-348

Barcelona

El 15 i el 16 de maig del 1928 Le Corbusier va fer dues conferències a la Sala Mozart que van tenir un gran ressò a la premsa barcelonina. El mestre suís hi va fer una defensa apassionada de l'arquitectura moderna que per a ell es definia a través dels "cinc punts d'una arquitectura nova: els pilars, les terrats jardí, el pla lliure, la finestra horitzontal, la façana lliure". El discurs inclou una defensa de la finestra horitzontal, estesa de paret a paret de la qual es lloen els avantatges lumínics en contrast amb la finestra "vertical clàssica", i es proposen com a models vàlids edificis recents fets pel mateix Le Corbusier: les cases Cook, a Boulogne-sur-Seine (1926), i Stein, a Garches (1927). Encetava una llarga polèmica sobre la forma ideal de les finestres a la qual Sert faria, amb el temps, aportacions interessants.

El desembre del 1929 Sert sol·licitava la llicència d'aquest edifici projectat en un solar propietat de la seva mare, com el del carrer de Rosselló. Els estaments municipals, sorpresos per l'aspecte "inacabat" del projecte demanen precisions sobre els materials nobles que s'hi emprarien. Llavors dibuixa una

magnífica perspectiva i compareix, el 5 d'abril del 1930 davant la Comissió d'Ornat Públic. Finalment es construeix i es publica el darrer trimestre del 1931 a la revista *AC*. Els seus sis pisos dúplex –a dalt quatre dormitoris, a baix sala d'estar, menjador, despatx i servei– tenen l'al·licient d'una expansió vertical de l'espai a la sala d'estar. Aquesta dualitat és traduïda fidelment a la façana que dona al carrer de Muntaner, on la finestra allargada correspon a la sala-menjador. A l'àtic hi havia dos estudis, oberts a terrats protegits amb veles, un dels quals era l'oficina de Sert.

La simetria de la planta contrasta amb la situació en cantonada que genera condicions de ventilació diferents: un dels pisos necessita patis interiors –tan criticats pels joves del GATCPAC–, mentre l'altre treu finestres a la façana. Aquesta i altres petites contradiccions –com que la cuina sigui al pis de dalt obligant a disposar d'un muntaplats– no treuen mèrit a aquest edifici manifest, la façana del qual, sobretot, esdevindria emblema d'uns nous temps.

PROJECTES EXPOSATS DE LA 2a ETAPA 1959

NOVA YORK. 1939-1943

1943

Ratio Structures. TPA. Projecte.

Per encàrrec de US War Production Board Sert i Wiener varen dissenyar un sistema prefabricat de construcció amb fusta que generava uns mòduls aptes per gran diversitat de programes: Habitatges, hospitals, escoles o hangars. Les cobertes amb planxa metàl·lica corbada recorden les voltes catalanes i tot el sistema es nodreix de l'experiència de Sert amb les casetes desmuntables del GATPAC.

1945

Hotel. Antilles Holandeses. TPA. Projecte.

Encarregat per la companyia Metal Products que dirigia l'enginyer holandès Bernard Van Leer, l'edifici es proposa com un conjunt de cossos separats de baixa alçada que contenen l'hotel, uns apartaments i el club esportiu. Un hall d'entrada amb molt vidre centra el conjunt que sembla dubtar entre el vocabulari maquinista d'estructura vista, espais de dos pisos d'alçada i molt vidre i la necessitat d'adaptar-se al clima tropical, que imposa doble coberta i voladissos protectors.

1947

Lima. Perú. TPA. Projecte.

Remodelar la malla colonial amb les seves illes de cases compactes, resoldre el conjunt de l'operació segons postulats funcionalistes que classifiquen vies i zones i oferir un Centre Civic monumental que reuneixi les activitats culturals, administratives, comercials i de lleure i, per tant, resumeixi la ciutat i la converteixi en espai "modern" eren les intencions d'aquest Pla que serveix com a manifest d'unes idees que trigaven en imposar-se.

1948

Tumaco. Colòmbia. TPA. Projecte

Tumaco és arrasada per un incendi i urgeix reconstruir-la. Després d'una anàlisi de les necessitats i d'acceptar ampliar el programa urbà afegint-hi una zona militar i un port es realitza un estudi de l'arquitectura local que serveix per projectar els nous habitatges de diversos tipus. El traçat insisteix en la classificació viària i en zones, les unitats veïnals i el Centre Civic com a lloc urbà on s'hi reuneixen les funcions i serveis col·lectius.

Medellín. Colòmbia.TPA. Projecte.

La topografia i la ciutat existent eren condicionants que determinaren les primeres opcions del Pla. Aquest proposa que una carretera ampla seguint el curs del riu Medellin recorri totes les zones de la ciutat i passi pel destacat Centre Cívic, com a intent de trobar una imatge unitària i significat la importància de la indústria del cotó i del cafè. Es preveuen també uns habitatges amb pati a ran dels torrents, que es recuperen per a la seva funció de drenatge.

Casa Sert a Locust Valley, Long Island. Nova York.

Establert a Nova York i amb un volum de feina professional i docent considerable, Sert té la possibilitat de fer-se la seva primera casa. De la propietat que adquireix, només en conserva el garatge de carros que convertirà en la seva sala d'estar. Davant d'aquest construeix un cos separat on s'hi troben dormitoris i serveis. La gran sala s'omple amb obres d'art, records dels seus viatges i plànols dels seus projectes, alhora que reserva espais al dos extrems per a Sert i Monxa, amos d'un univers que els comença a pertànyer.

1949

Casa Johnson. Lattingtown Harbor, Nueva York.

Situada també a Long Island, on resideix Sert, es tracta d'afegir una planta a un petit edifici existent de pedra. L'ampliació, recolzada en pilars molt prims de ferro i amb un perfil i uns materials que diferencien fortament la part nova i la vella, invadeix l'estany d'aigua de sota com si fos una estructura palafítica. El conjunt presenta una rara unitat perquè la pesantor visual de les parets de pedra de la planta baixa equilibra la volada del cos afegit.

Bogotá, Colòmbia. TPA amb Le Corbusier. Projecte.

Calia regular el creixement desbocat de la ciutat. L'any 1948 es creà la Oficina del Plano Regulador de Bogotá que va definir quatre etapes. Es va invitar Le Corbusier i a TPA per a resoldre el problema en un moment polític difícil per a decisions que demanen consens. El projecte inicial seguia la classificació de les 6 Vies (imatges del mig, en color) i amb això vertebrava un conjunt de 35 sectors, cada un compost per diverses Unitats Veïnals molt equipades. El Centre Cívic (imatges de l'esquerra, a baix) proposat tardanament per TPA, partia del Centre de Govern i religions i creava un eix comercial pels interiors d'illa amb aparcaments a sota.

1950

Casa Lowenfeld. Wading River, Long Island. Cali, Colòmbia. TPA. Projecte.

Immersa en un procés de creixement accelerat, fruit de la seva gran producció sucraera, Cali forma part de l'anomenat "triangle d'or" colombià juntament amb Bogotá i Medellín. Es preveia un salt de 275.000 fins a 750.000 habitants en 35 anys. El Pla preveu millorar l'adaptació a la topografia i separar la zona industrial així com prevenir les inundacions del riu Cauca. Havia de créixer al peu de les muntanyes com una ciutat lineal seguint l'autopista de la vall, que fa una inflexió al tocar el Centre Cívic per a seguir paral·lela al ferrocarril.

1951

Ciudad Piar i Puerto Ordaz, Estat de Bolívar, Veneçuela. TPA.

Pel febrer de 1950 es registra la "Orinoco Mining Company" subsidiària de la U.S.Steel Co. i es pren l'acord de fer navegable l'Orinoco i construir un ferrocarril que transporti el ferro fins al riu. Ciudad Piar s'ha de construir al peu del Cerro Bolívar, d'on s'extrau el mineral. En la confluència entre l'Orinoco i el Caroní s'ha de construir Puerto Ordaz, on el mineral serà embarcat. Dues ciutats obreres on la convivència de veneçolans i americans porta tensions de classe que obliguen als arquitectes a segregat Unitats Veïnals tot confiant als Centres Cívics la tasca de mantenir la unitat. Potser per això aquests son dissenyats amb un detall inusual.

Església i Centre Cívic de Puerto Ordaz. Estat de Bolívar, Veneçuela. TPA. Projecte.

Sert va trobar la solució d'un tema que venia investigant des de l'inici dels quaranta en aquesta maqueta que no es va construir. L'església de Puerto Ordaz es resol amb un recinte quadrat tancat per un mur que separa l'espai civil del religiós. Al seu interior el devot hi troba l'àmbit sagrat presidit per un campanar amb símbols religiosos i un temple que és un dau blanc amb un quasi-cilindre acoblat al darrere i una coberta lleugera i flotant que evoca, amb les seves voltes de formigó les onades, llunyanes, de la pàtria Mediterrània.

Unitat Veïnal de Pomona, Maracaibo, Veneçuela. TPA.

Francisco Carrillo Batalla, un alt dirigent de la Orinoco Mining Co., va presentar Sert i Wiener al Banco Obrero que finançava l'Agencia Nacional de Vivienda de Veneçuela. Varen aconseguir construir una Unitat Veïnal amb alguns retalls mínims. El disseny respònd al clima i aprofita els diferents programes per introduir "varietas" a les façanes.

1952

Casa Carrillo. Veneçuela. TPA. Projecte

Malgrat no estar gaire ben avinguts, Carrillo va encomanar a Sert el disseny de la seva casa. En una planta rectangular i amb un programa enorme, l'arquitecte sofisticada l'ús del pati portant a terme un investigació on hi trobem referències a les cases romanes.

1953

Clínica Santa Cruz. Maracaibo, Veneçuela. Projecte.

El doctor Araujo Belloso encarregà aquest projecte de clínica privada a Sert, que li redactà dos projectes a mida que s'ampliava el programa. Hi trobem cites d'obres recents i anuncis de solucions futures. En la composició de la façana s'hi veu una voluntat de donar forma sense abstraccions ni determinismes.

Estudi per Joan Miró. Son Abrines, Palma de Mallorca.

L'amistat entre l'arquitecte i el pintor va donar com a primer fruit l'encàrrec que més devia plaure a Sert. Significava tornar a treballar prop de la seva estimada Mediterrània d'on havia pouat tantes idees. Un contenidor senzill en dos nivells i un altell amb vistes al mar complien les funcions bàsiques i li permetien concentrar-se en l'expressió plàstica. Una coberta de formigó agitada com un batec d'ales resumeix una investigació iniciada en el pavelló de la República del 37. Porticons pintats amb colors vius, parets de ceràmica i pedra, tots participen en un diàleg barroc amb el paisatge.

1954

Quinta Palatino, L'Havana, Cuba. TPA. Projecte.

La família Abreu tenia una finca important a la ciutat de La Habana que Sert i Wiener projectaren com a Unitat Veïnal model. En el treball col·laboraren els arquitectes cubans Rita Gutierrez i Jorge Mantilla. Propietaris i tècnics no es varen entendre quan els primers, per augmentar beneficis, exigiren un retall dràstic de zones verdes i equipaments.

1955

L'Havana. Cuba. TPA. Projecte.

Just acabada de crear, la Junta Nacional de Planificació encarrega a TPA la redacció d'un Pla Director per a la ciutat de La Habana, un projecte que Sert va intentar integrar en la planificació global de la illa que duien a terme Eduardo Montouliou i Mario Romañach.

Com en casos anteriors l'estructura bàsica del Pla parteix d'una classificació de les vies basada en les 7V com a principi vertebrador del projecte i a manera de primer ordre urbà. Els sectors resultants d'aquesta decisió s'estudien segons les necessitats pròpies per a encaixar-les en Unitats Veïnals, com es va fer amb Quinta Palatino. S'identifiquen zones urbanes singulars com Malecón, Habana Vieja o Plaza de la República que es resolen amb criteris especials.

Palau Presidencial de L'Havana, Cuba. TPA. Projecte.

El dictador Fulgencio Batista se'n va adonar que quedava un immens solar entre les fortaleses de Los Santos Reyes Magos i San Carlos de la Cabaña i allà va voler deixar anar la seva megalomania. La imatge de l'edifici es resol inspirant-se en la forma de la palmera, traduïda al formigó armat, que emergeix del cos central per a configurar la doble coberta. En el càlcul de l'estructura dels "paraigües" hi col·laborà Félix Candela, l'enginyer espanyol exiliat a Mèxic.

PROJECTES DESTACATS D'AQUESTA ETAPA

Ambaixada dels EUA

1955

Bagdad, Iraq

L'amistat i el respecte que Pietro Belluschi sentia per Sert es van fer palesos en aquest encàrrec directe que el segon va rebre del primer, consultor del Departament d'Estat, per a la construcció d'una nova sèrie de seus diplomàtiques. El gir que el director del MIT va introduir en els edificis representatius dels Estats Units a l'estranger passava per la necessitat de congraciarse amb l'arquitectura vernacle dels diferents països, sobretot en aquells, com els de l'Orient Mitjà, en què era més activa la guerra freda.

Sert situa un canal que travessa tota l'estreta i llarga parcel·la i que uneix els diferents edificis que el programa exigia: cancelleria, edificis de serveis, de personal i, ja al costat del riu, la residència de l'ambaixador. L'aigua del canal, bombejada des del riu Tigris, hi retornava tot descrivint un camí d'anada i tornada que, controlat per la tecnologia de la icònica torre de bombeig, simbolitzava la possibilitat de col·laboració amb el país des de la lògica de la dominació. Sert va viatjar a Bagdad per observar algunes permanències de l'arquitectura local, com ara les *shanashil* o gelosies que va interpretar en la seva proposta.

Una recerca que se sumava a les que havia fet a l'Amèrica Llatina sobre el tamisat de la llum, per a ell excessiva, dels tròpics i la possibilitat de crear ombres i corrents d'aire creuats com a mitjà d'assolir confort. Respecte a això, hi destaquen les dobles cobertes de la residència de l'ambaixador –que recorden les de Palau Presidencial de Cuba– i les cobertes de plaques prefabricades ventilades de la cancelleria i la residència d'empleats. En el cas de Sert, no es tracta d'una amabilitat interessada que mostrava un gest de deferència del poderós, sinó d'un sincer i molt personal objectiu de fer servir aquell gruix de “pell” de tot l'embolcall de l'edifici per obtenir, amb justificació funcional, valors de textura, relleu i geometria que evocessin, sense copiar-la, l'arquitectura vernacle d'un país àrab amb un passat esplendorós.

Casa Sert. 1956
64, Francis Avenue
Cambridge, MA, EUA

Des del 1953, Sert és president del Departament d'Arquitectura i degà de la Graduate School of Design de la Universitat de Harvard, a Cambridge, Massachusetts. Succeeix en el càrrec Walter Gropius i, des de la seva arribada, es dedica en cos i ànima a modificar plans d'estudis i organitzar l'equip docent. Viu a Nova York i els viatges entre totes dues ciutats comencen a ser massa freqüents. El fet d'arrelar-se a Cambridge és una necessitat evident, ja que allí hi ha possibilitats de feina, que inicialment duu a terme en el local situat al damunt del garatge de la casa que lloga en aquella ciutat contigua a Boston.

En un terreny que li cedeix la universitat, edifica el seu habitatge, que concep com un manifest d'ampli espectre. Manifest contra la ciutat jardí americana, per tal com pensa la casa com un organisme totalment introvertit, tancat a l'exterior, estrany a l'entorn. Aquesta introversió, que tant critiquen els seus veïns, no és pas fruit d'una actitud social diferent, sinó una conseqüència física de l'agrupació de les cases, que ell mateix proposa per formar fileres senzilles o dobles, tot estalviant espais intersticials inútils i estalviant terreny encara que es tracti de cases d'una sola planta. Un manifest, doncs, en favor de la seriació i la repetició que facilitin la construcció, destrueixin menys el paisatge i abarateixin els costos d'edificació.

Un manifest mediterrani i de recerca: des de la casa grega, que havia pres com a referència en les seves propostes llatinoamericanes de Chimbote o Medellín, Sert recorre a la seqüència espacial dels patis de les cases romanes que va iniciar a la casa Carrillo. Una llarga recerca en què, tenint en compte la gran quantitat de croquis que va generar, hi degué esmerçar molt de temps i que passà per configuracions molt diverses abans d'arribar a la forma final amb estances envoltant del tot un pati interior. Els croquis inicials mostren una planta compacta entre dos patis oberts, que juga amb mitjos nivells per a l'oficina i els dormitoris. S'hi succeeixen distribucions fins que l'oficina desapareix i la casa s'expandeix per envoltar un tercer pati.

PROJECTES EXPOSATS DE LA 3a ETAPA

CAMBRIDGE. 1956-1980

1956

Pla General de Harvard. Cambridge, MA

Sert es fa consultor de la Harvard Planning Office quan encara presideix la comissió de Planejament de la ciutat de Cambridge. Proposa frenar l'expansió del Campus – una autèntica ciutat dins la ciutat- augmentant algunes edificabilitats, organitzant les circulacions de vehicles i vianants, creant nous aparcaments, reservant terrenys per a nous centres docents, etc. La oficina SJA dissenyarà alguns dels edificis claus dins la nova estructura urbana.

1958

Casa Braque. Sant Pau de Vença, França. SJ&G. Projecte.

Formava part del projecte d'aquest d'Aimé Maeght de reunir artistes en una petita colònia entorn de la seva Fundació. Té una superfície de 408 m², que inclouen l'estudi de l'artista en un cos separat que tanca el pati. De manera semblant a la casa Sert, emmarca construcció i espais lliures dins d'una tanca que defineix un recinte, que aquí resta obert cap a les vistes, davant la vora més escarpada de la muntanya.

Centre per a l'Estudi de les Religions del Món. Harvard University. Cambridge, MA. SJ&G.

El centre és una residència d'estudiants de teologia de diverses confessions que volen conuiu i intercanviar idees. Vint apartaments es reuneixen al voltant d'un jardí - que fa de claustre- on es conservaren molts arbres existents. Les façanes amb totxo vist i fusta volen adaptar-se a l'entorn residencial.

1960

Casa Sert al passeig de la Muralla. Dalt Vila, Eivissa.

Quan torna a Eivissa l'any 1960, Sert es construeix aquesta casa entre mitgeres amb façana a dos carrers que es troben separats per dues plantes de desnivell. A la planta baixa hi ha el taller d'un fuster i es reserva per a ell la planta més alta.

1963

St. Botolph's Chapel, Boston, MA. SJA. Projecte.

Encàrrec del bisbat de Boston per a donar servei religiós al nou Centre Cívic remodelat completament en construir-se el nou Ajuntament l'any 1966. La planta es basa en un quadrat del qual es pren com eix principal la diagonal. El sostre esta format per una graella de bigues segons un mòdul de quadrats 3.6 x 3,6 m alguns del quals es buiden per formar lluernes.

1964 – 1969

Punta Martinet, Eivissa.

Entre 1964 i 1968 Sert projecta i construeix sis cases i un rengle d'apartaments en una vessant de muntanya amb vistes a la vila d'Eivissa. En el plànol de l'esquerra apareixen successivament les cases per Zao-Wu-Ki (1967), Jutta von Seht (1965), Francisco Sert (1968), Valls (1968), Gomis (1967) i Josep LL. Sert (1968). A l'Est d'aquesta darrera casa, a l'altre costat de la carretera, s'hi feu la seva Joseph Zalewski, associat de Sert, l'any 1969. Un acord entre els propietaris va excloure tanques altes entre parcel·les i obligar-los al manteniment dels marges de pedra, així com la majoria dels arbres existents. Els 13 apartaments del conjunt "Els fumerals", acabats l'any 1970, es situaren al peu de la muntanya, a l'entrada de la urbanització. Projectades amb un

coneixement profund de les tradicions i de les possibilitats tècniques i econòmiques del lloc i el moment, aquestes cases, totes diferents de programa i adaptades a cada plec topogràfic, presenten repeticions d'elements - com el porxo, sempre paral·lel a la sala d'estar- i una unitat de materials que les fa percebre gairebé com un veïnat de cases de pagès, malgrat tractar-se d'una urbanització amb predomini de la segona residència. Des de l'esquerra: vistes exterior i interior de la casa Jutta, croquis i vistes de la casa de Joaquim Gomis, porxo, planta i exterior de la casa Valls, Vista de "Els Fumerals" i dibuixos de la casa del pintor Zao-Wu-Ki, terrasses i estar de la casa J.L.Sert.

1964

Estacions per a la M.B.T.A. a diverses ciutats de Massachusetts. SJA.

L'any 1964 s'establí la Massachusetts Bay Transportation Authority, (MBTA) que prengué com a símbol una "T". Malgrat el creixent domini del transport privat, aquesta empresa pública va tenir una forta expansió durant deu anys, del 1968 al 1978. La oficina SJA va dissenyar tres de les noves estacions, la de **Bowdoin**, a Boston (1964), i les de **North Quincy**, a Quincy MA (1966) i **Oak Grove** (1972), a Malden, MA.

Universitat de Guelph, Ontario, Canadà. SJA amb Hancock, Little & Calvert.

Cridats com a assessors per la oficina Project Planning Associates de Toronto, Canadà, els membres de SJA varen projectar una modificació del Pla Director de la Universitat de Guelph que en densificava l'edificació i organitzava els accessos del Campus fins a un sostre de 18.000 estudiants, amb un eix de vianants com a tret vertebrador. També varen projectar i construir la facultat d'Art, la biblioteca central i una residència d'estudiants.

D'esquerra a dreta: Pla Director i maqueta de l'edifici d'Arts, vistes del mateix, plantes de l'edifici de les Arts (a dalt) i de la biblioteca (a baix), vistes de la biblioteca, planta i vistes de la residència d'estudiants.

Worcester Center. Worcester, MA. SJA. Projecte.

La ciutat industrial de Worcester, a uns 80 km a l'oest de Boston, necessitava revitalitzar el seu centre, abandonat pels habitants i ofegat per autopistes. La proposta de SJA estableix un "mur" format pels aparcaments que seguint l'arc format per les vies ràpides tanca i protegeix un interior dens reservat als vianants. Al seu interior s'hi troben oficines, comerços, hotels, jardins, pista de patins, cinemes etc, units per una galeria coberta amb vidre, homenatge a les antigues galeries comercials de París i Milà.

1965

Interama. Miami, FL. SJA. Projecte.

L'*Inter-American Cultural and Trade Center*, INTERAMA, fou un projecte per a promoure la ciutat de Miami, Florida, com a plataforma de les relacions dels EEUU amb Llatinoamèrica. Sis equips d'arquitectes (entre d'ells Louis I.Kahn i Paul Rudolph) hi participaren mantenint una certa coherència de conjunt. SJA hi dissenyà les *National Houses* al llarg d'una avinguda semicoberta que desemboca a la plaça del teatre, també inclòs en el seu projecte.

Sapphire Bay. St. Thomas, VI. SJA. Projecte

Situada al nord-est de l'illa de Saint Thomas a les Illes Verges americanes del Carib, aquesta urbanització s'adapta a la topografia i al contorn d'una badia fragmentant en petits conjunts l'edificació del gran nombre de places exigides: 400 llits repartits entre un hotel i apartaments. Hi ha també un port esportiu, un restaurant, un club i una xarxa d'aparcaments que acaba de completar el conjunt.

South Station. Boston, MA. SJA. Projecte.

South Station havia estat l'orgull del sistema ferroviari de Massachusetts però els seus voltants havien caigut en decadència amb l'auge de l'automòbil. Edward Logue, responsable de Desenvolupament Urbà a Boston, feu confiança a SJA per a n dels tres projectes-clau que es creien necessaris per donar nova vida al centre. proposaren un intercanviador de transports on ferrocarril, metro, autobusos i parcaments coincidissin amb d'altres usos, alguns ja presents: un estadi de baseball, restaurants, oficines, centre comercial i un heliport. Un edifici allargat adossat a l'antiga estació cavalcava un eix de vianants semblant al de Worcester , unint la "porta" dels aparcaments amb el camp d'esports.

Tremont Homes, South End, Boston, MA. SJA. Projecte.

Situades al South End, un barri històric que es trobava en situació decadent, aquestes cases eren part d'una promoció iniciada per una parròquia local. El barri comptava amb una tipologia característica de cases de totxo formant places i el projecte de SJA en reprèn la volumetria i l'idea de "duplex" superposant dos habitatges i reduint el recorregut de l'escala compartida. Un sistema prefabricat determinava la construcció de parets i el nucli d'escalas.

1966

Les Escalles Park, Barcelona. SJA amb Anglada, Gelabert i Ribas.

D'un ambiciós pla per construir tota una illa de cases que incloïa torres de nou plantes, Sert només va construir un bloc amb alçada màxima de 7 plantes i dins d'aquest només dissenyà 22 pisos del total de 38. D'entre aquells, cal destacar 20 habitatges "dúplex" amb terrasses de doble alçada que fan de "patis" segons el model de les "maisonnettes" proposades per Le Corbusier. Pel costat del carrer (Nord) es va preservar una pineda centenària visible des del corredor que uneix les sis entrades. Pel costat Sud, on la coberta del garatge forma terrasses accessibles per als habitatges de planta baixa, es va crear un jardí amb una font i una piscina.

1967

Everett Garage. Cambridge, MA.

Convent Carmel de la Paix, Mazille, França. SJA amb J. Michel i D. Escorsa.

L'any 1967, gràcies a la influència del reverend Le Couturier, interessat en l'Art Modern, Sert rep l'encàrrec de dissenyar un nou convent. Destinat a l'Orde de les Carmelites descalces, l'edifici es situa en un lloc anomenat Chaumont, prop de Cluny, en ple cor de la Borgonya. La Comunitat volia reformar-se i part d'aquest disseny es materialitzava amb la nova forma del convent i amb l'activitat de les monges, que varen participar molt activament en la construcció, la jardineria i la confecció del mobiliari. Destaca la capella octogonal, originalment només àbsis d'una nau allargada. La residència de la comunitat s'organitza en quatre petits pavellons entre els quals hi ha els horts per comptes d'un claustre.

École des Beaux-Arts et des Arts Appliquées. Besançon, França. SJA.

Inaugurada l'any 1972 i situada a les afores de la ciutat de Besançon, al nord-est de França, l'Escola d'Art i Arts Aplicades va ésser encarregada a Sert per Claude Dodane, director de la institució i veí seu a Eivissa, durant l'any 1966. El projecte s'enllestí per finals de 1967 però la seva posta en obra fou conflictiva a causa de canvis no autoritzats que provocaren la retirada de la signatura de Sert. La disposició fragmentada dels locals obeeix a la necessitat de que cada aula-taller disposi d'un pati propi per a treballs a l'aire lliure. L'aula magna - de planta pentagonal- domina un pati gran que fa de cor de l'edifici. La llum natural té una presència important dins les aules.

1968

Marsh Area Housing, Brookline, MA. SJA.

L'any 1968 SJA rep un nou encàrrec de la Boston Redevelopment Authority. Es tractava d'un complex d'habitatges de lloguer al barri de Brookline que havia de resoldre la seva relació amb la via del tren que travessava el solar. La primera maqueta de 1969 edificava - amb drets de vol- per damunt del calaix de vies. El projecte definitiu de 1974 només cobreix les vies amb una gran plataforma d'aparcament.

Science Center. Harvard University. Cambridge, MA. SJA

Quan Harvard va decidir oferir als estudiants de primer nivell (pre-graduats) una formació bàsica en totes les ciències ja s'havia produït el soterrament de Cambridge Street que creava una plataforma entre l'antic recinte del Yard i el Campus Nord, davant la qual se situa el nou edifici. Amb l'esglaonament -que aprofita les diferents dimensions dels departaments- s'aconsegueix evitar el gegantisme pel costat Sud. L'edifici conté un immens soterrani on s'hi concentren totes les màquines d'aire condicionat del Campus. Per a la construcció es combinaren elements prefabricats i pilars post-tesos motllats *in situ* per a aconseguir un muntatge ràpid i una gran economia de cost.

Cala d'En Serra, Eivissa. SJA amb Raimon Torres. Projecte

Sobre terrenys adquirits per Sert, el projecte responia a un programa turístic de gran demanda en l'època amb un criteri diferent de la construcció hotelera imposada al paisatge. Els apartaments es converteixen en petites cases bessones que es col·loquen adaptant-se a la forma de la badia com ho feien els pobles de pescadors. Dalt del promontori, un hotel de només dues plantes d'alçada recull la piscina i els serveis comunitaris.

Schulhof House. Projecte. Vermont, New England. SJA.

Escola elemental Martin Luther King Jr. Cambridge, MA. SJA

Situada just darrere de Peabody Terrace, és la primera escola elemental que Sert dissenya als EEUU. Compta amb unes instal·lacions especials, moltes de les quals es destinen a l'ús comunitari: biblioteca, auditori, camps d'esports, classes nocturnes, etc. La forma respon a aquest programa complex fraccionant els volums i permetent l'accés per separat a les diferents funcions. Les seves aules per a un total de 900 alumnes s'obren cap un pati que serveix de lloc de reunió. Un espai buit de quatre plantes d'alçada cobert amb vidre sota el qual es troba la cafeteria serveix alhora de vestibul i de punt focal de l'interior. L'edifici es va acabar l'any 1972 amb un cost de 4,5 milions de dòlars.

Fundació Joan Miró. Barcelona. SJA amb Anglada, Gelabert i Ribas.

Creada el 1968 per iniciativa del pintor, del seu amic i promotor de les Arts Joan Prats i del propi Sert, la Fundació s'acabà de construir el juny de 1975. Els seus 3.600 m² útils inicials contenien uns 1200 m² destinats a exposar una àmplia col·lecció d'obres de Miró mentre que la resta d'espais eren per a sala d'artistes joves, auditori de 200 places, biblioteca d'Art, arxiu de gravats, oficines, magatzems, restauració etc. Malgrat manllevar elements de la Fundació Maeght, com les lluernes i els revoltos, el conjunt resulta d'aparença més monolítica degut a la semblança dels dos materials emprats a les façanes: formigó vist i pedra artificial. El pati quadrat interior fixa una distribució amb recorregut centrífug al seu voltant, on el visitant no necessita tornar enrere per a contemplar les obres.

1969

Edifici d'Oficines a 44 Brattle street, Cambridge, MA. SJA.

Situat en un sector molt animat de Harvard Square, un acord entre veïns arquitectes va permetre crear un carrer interior de vianants amb un rengle de botigues que va enriquir la qualitat urbana del que altrament era un solar estret i profund entre mitgeres. La oficina SJA ocupava la darrera planta.

East Hills. Ithaca, N.Y. SJA. Projecte.

Primer encàrrec de la UDC per a aquesta ciutat, seu de la famosa Universitat Cornell. Amb aquesta connectava l'avinguda College que és un dels costats del solar, al llarg de la qual es preveïen locals comercials, oficines i aparcaments, mentre els habitatges es concentren en dues torres i uns blocs baixos al voltant de dos patis. S'hi fa ús del sistema *skip-stop* i els tipus d'habitatges varen ésser un assaig dels futurs pisos de Roosevelt Island.

Iles du Frioul. Marsella, França. SJA. Projecte.

Quan la ciutat de Marsella va recuperar la propietat d'aquest grup d'illes va encarregar un Pla per a convertir-les en un parc marítim amb capacitat per al 30.000 visitants els caps de setmana. Es preveïen club nàutic, d'immersió, apartaments, hotels, botigues, etc. El projecte només es realitzà en una mínima part i per altres arquitectes.

1970 – 1974

Jewish Community Housing for the Elderly. Brighton, MA. SJA.

L'encàrrec original anomenat Leventhal House va haver d'adaptar-se a un edifici existent tot plegant-se i segregant un edifici comunitari pentagonal. Es va acabar l'any 1973 i poc després vingué una altra fase: la Genesis House, amb edificis de 8 plantes. En total 454 nous apartaments amb locals socials, capella, infermeria, etc.

Riverview. Yonkers, N.Y. SJA.

Tercer encàrrec de la UDC, ara per a construir uns 800 habitatges de lloguer moderat en una zona degradada d'aquesta vila industrial limítrof amb el barri novaiorquès del Bronx. El projecte va començar proposant un canvi en la trama urbana on un de cada dos carrers fos de vianants i les vies rodades alternes tinguessin garatges per aparcament a banda i banda. La primera fase es dissenyà amb les mateixes unitats que Roosevelt Island però en la segona fase la introducció de l'escala en "L" que estalvia fondària permeté retrocedir el front de les sales d'estar a totes les variants generant un nou joc de textures a les façanes on els volums més massissos dels dormitoris apareixen en voladís.

East Harlem Housing. Nova York. SJA. Projecte.

Darrer encàrrec de la UDC que proposava la construcció d'un conjunt d'habitatges socials en dues illes del famós barri negre. Els blocs més baixos amb accés per escales donarien al carrer 127, convertit en pas interior, mentre que els blocs més alts, resolts amb el sistema *skip-stop*, quedarien a les vores. L'habitatge tipus evolucionà una vegada més i l'escala interior dels pisos passà a la part dels dormitoris, deixant la part de cuina-menjador-estar diàfana.

Baghdad Technological University. Bagdad, Iraq. SJA. Projecte

El Campus ocupa unes 300 has de terreny a la vora d'un llac. Sert torna a tractar un campus universitari com una mini-ciutat, aquesta vegada amb baixa densitat i una separació d'àmbits més convencional. El centre acadèmic, administratiu i social li permet combinar edificacions modulars amb d'altres més simbòliques, unint-les amb una trama de carrers i places tractada amb jardineria intensiva.

1975

King Abdul Aziz University. Jeddah, Aràbia Saudita. SJA amb Hancock, Little & Calvert. Projecte.

Com a assessors de l'oficina canadenca P.P.A. amb la qual havien dissenyat Guelph, SJA contribueix algunes idees pròpies en el disseny d'aquest enorme Campus, entre d'elles l'espina central semi-coberta com a eix d'un traçat en malla, i la forma de la biblioteca i la mesquita. Entorn del Campus també es dissenyaren habitatges i residències de diversos tipus.

Sector Pilot Shamsabad. Isfahan, Iran. SJA. Projecte.

L'any 1975 Sert participà en el Congrés de la Unió Internacional d'Arquitectes a Persèpolis i Teheran i en ell l'anomenaren president del comitè redactor del futur "Codi de l'Habitat Humà" per a les Nacions Unides. Més promoció que encàrrec, l'estudi del Sector Shamsabad per a Isfahan proposa formules conegudes –tipus Yonkers- per a classificar la vialitat i densificar la construcció que coneixia una expansió horitzontal insostenible.

1976

Edifici Caixa de Catalunya. Diagonal-Tuset, Barcelona. SJA. Projecte.

L'entitat acabava de canviar de nom i coneixia una ràpida expansió. En el programa hi figurava també l'obra social i cultural amb un auditori i sales d'exposició. Els patis de llums s'obren al carrer, com si la façana es plegués, contrastant amb la planta superior on la façana és més massissa, com en els dos edificis d'oficines dissenyats a Cambridge (NEGEA i 44 Brattle Street).

Casa Blajot. Premià de Dalt, Maresme. Barcelona. Amb M.Corea, J.Freixa i E. Mannino

Agraït pel paper que l'advocat municipal Josep Blajot va jugar en la gestació de la Fundació Miró, Sert va dissenyar-li la casa a la comarca del Maresme. Una primera complexitat venia del fet que el client era paraplègic i el terreny presentava un fort pendent. L'accés amb cotxe, al final d'una llarga rampa es fa sota un porxo el sostre del qual s'aprofita per a terrassa del menjador. Un ascensor enllaça tots els nivells inclòs un terrat generós, amb magnífiques vistes.

Mes Rochers. Saint Jean-de-Cap -Ferrat, França. SJA amb Cabinet Lizero. Projecte.

Un promotor privat demanava fer apartaments de luxe en un front marítim escarpat que obligà a projectar una sèrie de plataformes fins arribar al nivell de l'embarcador. Les rengles d'apartaments de dos i tres pisos es fragmenten i giren adaptant-se a la topografia i presenten relleus i buidats que tornen a jugar (Com a illes del Frioul, Cala d'En Serra i Saphire Bay) amb l'escala petita de les cases buscant alleugerir l'impacte de l'edificació sobre el paisatge.

1979

Residència d'estudiants per al M.I.T (Next House). Cambridge, MA. SJA.

Hauria d'haver estat una continuació de la *New House*, afegint més "cases", però els sis anys passats havien canviat la mentalitat dels estudiants i ara demanaven tornar a la comoditat del règim hostaler amb serveis comuns en lloc d'aquell model "familiar" on els tocava auto-gestionar-se. La forma plegada de la planta tipus donava vistes al riu a totes les cambres fins que es varen afegir habitacions a la banda Nord dels passadissos per poder arribar als 350 llits. La planta baixa ofereix un gran espai verd obert al riu seguint la tradició de les antigues residències de Harvard, que es troben riu amunt. Davant seu s'hi obre la principal sala d'estar, caracteritzada per una mena d'absis.

PROJECTES DESTACATS D'AQUESTA ETAPA

Fundació Marguerite et Aimé Maeght

1958-1971

Sert, Jackson & Associates

Sant Pau de Vença, França

Situada en un turó davant del poble medieval de Sant Pau de Vença, prop de Niça, va ésser concebut com un museu per a artistes vius que exigia una extensió considerable. Evitant el colossalisme d'una estructura única, Sert opta per fragmentar espais i volums, creant un territori on els edificis conviuen amb la pineda. El bon clima i les vistes suggerien una utilització abundant d'espais a l'aire lliure, i per això terrasses, patis i jardins són part integrant del conjunt.

Les sales d'exposició són espais individuals, definits exteriorment com a volums i separats per cancells sense portes. La seva

agregació, que es pot inscriure en un quadrat, genera un pati interior de forma irregular que, malgrat això, es va anomenar "el claustre". El nivell de la coberta es manté constant –amb el relleu de les lluernes– mentre que el terra s'adapta als desnivells del terreny i això genera sales d'alçades diferents.

Separat del claustre per un pati rectangular, trobem l'edifici més alt, caracteritzat per unes cobertes corbes anomenades *impluviums*, que va ésser batejat com "l'alcaldia". Reuneix una sala alta d'escultures, botiga, oficines, serveis i, al nivell del soterrani, una sala de projeccions. Aquests noms, aliens a la voluntat de l'arquitecte, subratllen la voluntat del client d'assimilar-se a un entorn històric i pintoresc, on ja existia un turisme molt nombrós, que ara calia atraure cap a l'art contemporani. Per al disseny del jardí d'escultures anomenat "el laberint" Sert va col·laborar amb Joan Miró en la tria dels emplaçaments per a cada peça, alguna de les quals va ser feta expressament per al lloc. També va col·laborar amb Giacometti, Calder, Matisse (una obra del qual és un mosaic en el fons d'un estany), Chagall i Chillida per emplaçar les obres respectives, en un exemple de col·laboració entre les arts per crear un entorn que envolti completament el visitant.

L'èxit de la fundació propicià el disseny d'una ampliació molt ambiciosa l'any 1973, que calgué reduir substancialment a partir del 1977, amb una segona versió més realista, que encara no s'ha dut a terme i que és la que mostra la maqueta.

Holyoke Center

1958

Sert, Jackson & Gourley
Massachusetts Avenue
Cambridge, MA, EUA

Gairebé simultàniament amb el seu nomenament com a consultor per al planejament del campus de Harvard, aprofitant la seva posició de professor del darrer curs a l'Escola Graduada de Disseny, Sert proposa com a tema d'exercici als estudiants una "Remodelació del sector sud de Harvard Square" durant la tardor del 1956.

Començava a definir-se el que seria el gran centre de serveis de la Universitat de Harvard, que inclou una clínica universitària i tota mena d'agències i secretaries, així com el nucli principal de l'administració general. L'edifici també havia de proveir el seu propi aparcament per no congestionar la trama de carrers.

Durant la primavera del 1958 es concretà l'encàrrec a la flamant oficina Sert, Jackson and Gourley, creada l'1 de maig del 1958, i integrada totalment per professors i exalumnes de l'Escola Graduada de Disseny de Harvard. La forma en H que configura l'edifici concentra el pensament urbanístic evolucionat de Sert en una sèrie de gestos: obre dues places reculant davant les avingudes principals a nord i a sud en resposta a l'increment d'alçada de les façanes. Voreja els carrers laterals amb cossos baixos dedicats a botigues i crea un carrer interior animat on donen els accessos a les plantes superiors i també botigues i oficines d'atenció als estudiants.

Fruit d'una recerca acurada, la façana proposa una superació del mur-cortina de vidre uniforme, que semblava obligat en un edifici d'oficines. Sert s'inspira en els tancaments translúcids de les cases japoneses (els envans mòbils de *sochi* o paper d'arròs) i col·loca vidre translúcid –confegit amb dues llunes separades per fibra de vidre– seguint una estricta modulació del finestram (cada 70 cm) que es remarca amb muntants –prims de perfil però fondos– de pedra artificial. A aquest ordre implacable hi sobreposa l'aparició aleatòria de "forats" de vidre transparent d'acord amb la distribució interior dels locals, creant un contrapunt de desordre visualment refrescant i oferint un sistema de façana potencialment variable en el temps. La primera fase de l'edifici s'inaugurà l'any 1961 i la segona el 1966.

Peabody Terrace

1961

Sert, Jackson & Associates

Cambridge, MA, EUA

Un gran contingent d'estudiants grans i casats format, sobretot, per veterans de la Guerra de Corea que l'Estat compensava amb beques creà una demanda d'habitatges per comptes de residències. La Universitat de Harvard va respondre encomanant a SJA el disseny de 500 habitatges mínims per ésser construïts en els darrers terrenys de la seva propietat a la riba esquerra del riu Charles. El conjunt s'imposa amb força damunt la silueta de Cambridge. Tres torres de 22 plantes concentren el 40% dels pisos i tots els ascensors des dels quals, s'accedeix per unes passeres a uns blocs de set, cinc i tres plantes d'alçada, que van formant quatre places i restablint gradualment una escala semblant a la dels edificis de l'entorn. Pensat per a una gran rapidesa i economia de construcció, aquest conjunt té una distribució basada en el sistema *skip-stop*, que consisteix en el fet que l'ascensor només s'aturi cada tres plantes on se situen els corredors des dels quals s'accedeix als habitatges situats a la mateixa planta i als situats un pis per damunt i un per sota, pujant o baixant un sòl tram d'escaleres. El projecte desenvolupà un mòdul, repetit gairebé sense variants, de tres nivells i tres crugies amb l'escala al mig.

Constructivament, encara que l'estructura és convencional, de formigó, els tancaments massissos es feren amb peces prefabricades especialment, de terra a sostre, amb un gruix de 15 cm, que incorporaven l'aïllant tèrmic i l'enguixat. Aquest projecte, molt premiat, equivalia a una demostració d'expertesa de Sert i els seus socis que, com a professors l'Escola de Disseny de Harvard, molt sovint proposaven exercicis sobre noves formes d'habitatge i de ciutat als seus estudiants. La barreja d'alçades, per aconseguir al·licients de silueta urbana i vistes, i alliberar espai; la presència de serveis col·lectius; l'àmbit exclusiu per a vianants amb un carrer o un eix que ordena tot el conjunt i que és continuació d'un carrer existent més amunt; l'obertura de l'espai principal al riu; tots són trets que creen amenitat i qualitat en l'entorn immediat sense renunciar a integrar-se en el paisatge a una escala més gran, metropolitana.

Roosevelt Island

1970

Sert, Jackson & Associates

Nova York, NY, EUA

Originalment anomenada Welfare Island, Roosevelt Island és una estreta llenca de terra situada a l'East River, paral·lela a Manhattan. Les seves 58 hectàrees havien servit per a usos urbans marginals: sanatori mental, hospitals de quarantena, casa de caritat, etc., fins que l'any 1968 la UDC (Urban Development Corporation) va proposar construir-hi 5.000 habitatges que finalment es van reduir a 3.100. Es va redactar un Pla especial a càrrec de Philip Johnson i John Burgee, que fou esmenat per comissions locals d'experts en habitatge, educadors

i sociòlegs per convertir-lo en una experiència pilot de qualitat urbana i convivència social compatible amb una densitat alta. La característica més notable del pla era l'anomenat Main Street, que servia d'eix vertebrador de totes les actuacions. Es varen crear nous accessos (una parada de metro, un telefèric i microbusos) per assegurar el transport dins el nou barri, que havia d'estar lliure de trànsit rodat.

L'oficina Sert, Jackson & Associates va projectar i construir entre el 1970 i el 1974 dos conjunts que ocupaven un total de 4,2 hectàrees: Eastwood amb 1.003 pisos de lloguer parcialment subvencionats per a famílies d'ingressos moderats i Westview amb 350 pisos de lloguer a preus de mercat.

Eastwood inclou dues escoles i 300 apartaments per a la tercera edat situats al centre del conjunt. Basa la seva distribució en el sistema *skip-stop* ja experimentat a Peabody Terrace, que permet una gran economia d'escales i ascensors. Pensats originalment per a un sistema prefabricat, els apartaments tenen un mòdul bàsic de dos dormitoris (que donen a cada una de les façanes) i el bany al mig, agrupats en un espai entre parets al costat de l'espai que reuneix la sala d'estar, el menjador, la cuina i l'entrada. Afegint un mòdul a l'altre costat del de la sala es poden crear apartaments de tres o quatre dormitoris.

Westview té una distribució convencional amb una parada d'ascensor a totes les plantes i un corredor interior. Inclou un poliesportiu i una cafeteria. La silueta esglaonada dels edificis es combina amb uns buidatges que permeten l'entrada de llum en alguns trams del corredor.

CATÀLEG

Llista d'autors de catàleg

Octavio L. Borgatello

Arquitecte

Núria Causadias

Investigadora del Departament de Composició de L'ETSAB

Jaume Freixa

Arquitecte i comissari de l'exposició.

Carolina B. García

Arquitecte. Professora d'Història de l'Arquitectura a l'ETSAB. Prepara el Doctorat.

Julio Garnica

Arquitecte. Professor d'Història de l'Art i de l'Arquitectura a l'ETSAB. Prepara el Doctorat.

Sarah Williams Goldhagen

Professora assistent d'Història de l'Arquitectura a la *Harvard University Graduate School of Design*.

Timothy Hyde

Arquitecte. Prepara el doctorat en Teoria i Història de l'Arquitectura a la *Harvard University Graduate School of Design*.

Sandy Isenstadt

Especialista en Arquitectura moderna americana, és professor d'història de l'arquitectura moderna a la Universitat de Yale.

Patricia Juncosa

Doctora en Arquitectura. En l'actualitat becària al MOMA de Nova York

Juan José Lahuerta

Doctor arquitecte. Professor de història de l'art i de l'Arquitectura de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

Jordana Mendelson

Professora de Història de l'art modern europeu a la Universitat d'Illinois, Urbana-Champaign.

Eric Mumford

Professor associat i Director del Programa de Disseny Urbà a la Universitat de Washington, a la St. Louis School of Architecture

Joan Ockman

Professora a la Universitat de Pennsylvania i al Graduate Center de la City University of New York

Jordi Pesudo

Investigador del Departament de Composició de l'ETSAB

Antonio Pizza

Foggia (Itàlia), 1957. Doctor arquitecte. Professor d'Història de l'Art i de l'Arquitectura de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

Josep Maria Rovira

Arquitecte i comissari de l'exposició.

Carles Serra

Investigador del Departament de Composició de l'ETSAB

**Departament de premsa
Fundació Caixa Catalunya**

Cap de premsa
Manel Foraster

Redacció
Laura de Andrés

C. Provença, 261-265 entresòl
08008 Barcelona

Tel. 00 34 93 484 59 00

Fax 00 34 93 484 58 89

premsa_fcc@funcaixacat.org
www.fundacioaixacatalunya.org

FUNDACIÓ CAIXA CATALUNYA

